

s a halálba érkeznek": 76.), épp ezért meghökkentők az ilyfajta szavak és fordulatok: „viszonyulás” (166.), „angazsátság” (192.), „...két válsághullám keresztüztüében él” (27.), s hangolnak le időlegesen az olyan túlbonyolított mondatok, mint aminőkkel a 62. oldal 3. avagy a 63. oldal 4. bekezdése indul.

A szép kiállítású, méltóságot sugárzó kötetet, sajnos, nem kerülték el a durva helyesírási hibák (citáltunk is egy elrettentő példát!). Bosszantó, hogy az *Ikrek* című Török Gyula-regény főhősei konzekvensen Komoróczyak-

ként szerepelnek – holott csak Komoróczyak. Borisz Uszpenszkij (178.) kifejejtődött a névmutatóból, Nietzsche pedig a 117. oldalon is említetik, nem csupán a 157-en.

Sokakra volt szemnyitó, felszabadító hatással Bori Inre munkássága. Korántsem lezárt életművének eredményei beépültek és beépülnek szemléletünkbe s az irodalomtörténet-írásba, iskolájában nevelkedett az immár poétikai érdeklődésű kutatók több generációja. Tettnek, érdemnek ez aligha kevés.

Lórinczy Huba

GERGYE LÁSZLÓ: KAZINCZY FERENC KÉZIRATOS HAGYATÉKA

Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára kiadása, 1993. 160 l.

(A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai 21.)

A sorozat 21. füzeteként jelent meg e könyv, amely a Kazinczy-iratok legnagyobb gyűjteményéről ad áttekintést. Tárgyszerű, alapos ismertetést kapunk a bevezetőben a kéziratok kalandos sorsáról; a legterjedelmesebb rész sorolja fel a katalógus tételeit a könyvtárban található rendszer szerint; a függelékben mások (Toldy, Kazinczy Gábor stb.) által másolt Kazinczy-írásokjelzete található; táblázat közli a hagyaték eredeti, szakok szerinti besorolását; fontos jegyzék adja meg a régi és a mai jelzetek konkordanciáit; összefoglalást kapunk Kazinczy műveinek lelőhelyeiről amolyan műfaj szerinti csoportosításban elkülönítve a versek, a prózai munkák, a fordítások, az irodalmi és nyelvészeti jegyzetek helyét; végül rövidítésjegyzék és névmutató segíti a tájékozódást.

Nagy probléma a Kazinczy-írárok átlagon felüli összetettsége, sokfélesége. Az író sokoldalú érdeklődésénél csak gyűjtőszenvédélye volt nagyobb: eltett minden papírt, lett légyen az művek fogalmazványai, másolata, levél, jegyzet, olvasmány-kivonat, újságcikk-kivágás, hivatalos okirat, politikai jegyzet, akár a maga, akár mások ke-

zétől származtak. Az Akadémiára került iratokat először Jakab Elek dolgozta fel 1875–1891 között, ő még szakok és nagyságrend szerinti rendet alakított ki, ám a problémák rögtön jelentkeztek. Mert hiába volt Régi és Újabb Írók, Irodalmi levelezés, Történelem, Nyelvtudomány, Bibliográfia, mégis kellett egy Vegyes csomót létesíteni; nem is szólva a Kazinczytól származó és neki szóló levelek más gyűjteményekbe sorolt óriási számáról, ismert és máig lappangó mennyiségéről. Innen érthető, hogy az új rendszer az állomány bekötésekor kapott gerinc-címek mechanikus betűrendjét követi, az elejére tett K jelzéssel (példa az a-betűsekből: Akadémiai dolgozatok, Alíráás- és pecsétgyűjtemény, Antológia stb.). Gergye László a kézirat-gyűjtemény problémáihoz igazította rendszerét és tájékoztatását; nagyon fontos például, hogy külön áttekintést ad a régi és új jelzetek megfeleléséről, annál is inkább, mert korábbi szerzők a korábbi jelzésre hivatkoznak, s ez megnehezítené a visszakeresést. S épp a kéziratok rendkívüli vegyessége indokolja, hogy a szerkesztő kiemelte a Kazinczy-

művek, a fontosabb műfajok lelőhelye-it is, ebben a bontásban könnyebb megtalálni az egyes, vizsgálandó írásokat. Voltaképpen ez helyettesíti a tárgy- és névmutatót, melyet a rendkívüli változatosság miatt igen nehéz lenne elkészíteni. Ez az összefoglalás elsősorban irodalmi és nyelvészeti központú, az elég nagyszámú történeti, vallási témájú feljegyzéseket a katalógusból kell kikeresni. Nem egészen szerencsés a cím: *Kazinczy Ferenc eredeti művei* – lévén, hogy a fordítások nem eredeti művek, s nem világos, hogy az író sokoldalú munkásságából mit foglal magába. Pontosabb lett volna a „Kazinczy Ferenc irodalmi és nyelvészeti munkái és jegyzetei”.

A bevezetőben végigkísérhetjük a kéziratok viszontagságos útját. Az író halála után özvegye fáradhatatlan munkával intézte a hagyaték sorsát. Erre készítette a kegyelet és nem kevésbé az, hogy szorult anyagi helyzetükön próbált a kéziratok kiadásával, majd eladásával segíteni. A kiadás nem sok reménnyel kecsegtetett. Érdekes adalékokat olvashatunk a korabeli kiadói viszonyokról. Döbrentei részvények kibocsátásával, Toldy előfizetések gyűjtésével próbál anyagi alapot teremteni, miközben a kiadók üzelmivel (jogtalan közlésekkel, anyagi követeléseivel) is meg kell küzdeniük. Megalapozottabb remény támad 1858-ban a Kazinczy centenáriumra tervezett 8 kötetes díszkiadás tervével, amely viszont a kéziratokat birtokló Kazinczy Gábor anyagi igényei miatt hiúsult meg (ő elsősorban az örökösök érdekeit védte). Míg Toldy és Heckenast az eladhatóságot minél alacsonyabb áron szeretné biztosítani, Kazinczy Gábor éppen ellenkező taktikát ajánl: „Ellentmondásnak látszik, s nem az: előbb kapsz 100 negyven ftos és még 200 húszft. fizetőd, mint csak 200 tizenhat aláírot. Ezt érti, ki az arisztokrácia hiúságát érti.” Toldyék egy szélesebb réteg megnyerésé-

ben reménykedtek, Kazinczy Gábor a tehetősebb közönséget célozta meg, s nem a kegyeleltre, az érdeklődésre, hanem az emberi gyengére, a hiúságra számított. A díszkiadás ügye zátonyra futott; az elszórtan megjelenő kötetek (versek, fordítások, útirajzok) anyagi hasznáról az özvegy, majd az örökösök keserű nyilatkozatai maradtak fenn, az összegek csekély voltát, késedelmes érzését panaszolják.

Külön probléma volt a levelezés kiadásának ügye. A bevezetőből megtudjuk, hogy Török Sophie több írot keresett meg ez ügyben; a felsorolt adalékokból mintha versengés-féle vagy mint az özvegy írta, „irigység” nyilvánulna meg. Az írók egymás közötti levelezésében azonban megmutatkozik, hogy valójában fenntartásaik voltak a levelek kiadásával kapcsolatban s húzódoztak tőle. Bártfay és Kölcsey egyetértően írnak arról, hogy Kazinczynek a különböző személyekhez írott leveleiben „oly különbözők, sőt oly ellenkezők” véleményei, hogy a kiadással nemcsak mások, de „megsértetnék ő maga is”. (KFÖM III. 402.) Szemere Pál inkább Bajzára testálná a feladatot: „nekem arra sem erőm többé, sem tekintetem” (*Szemere Pál Munkái*. Bp., 1890. III. 236.); Bajza meg Kazinczy személyének elfogulatlan megítélését, „históriai igazságot” szeretne érvényesíteni a kiadásban (ItK 1910. 240.). Gergye László említi, hogy Kazinczyné tiltakozott Bajza személye ellen, magyarázatul egy jegyzetben Fried Istvánt idézi, aki a Bajza–Dessewffy vita utóhatására hivatkozik. Volt azonban közvetlenebb indíték is. Kazinczynek élete végén éles ellentéte támadt Bajzával. A Toldyval folytatott polémiaiban (Pyrker fordításáról) Bajza kíméletlen hangon oktatta ki a kritika személyi elfogultságtól mentes szigoráról; úti-jegyzeteiben viszont Kazinczy támadta meg Bajzát és a Kritikai Lapok irányát, s ezt a részt az érintettek jelenlétében

fel is olvasta, Bajza pedig hasonló választ ígért. Haraggal váltak el egymástól; az özvegy nyilván tudott erről, s kegyeletsértésnek tartotta volna a kiadásban való részvételt.

Bizonytalan tájékoztatást kapunk itt az *Erdélyi Levelek* egyes kéziratairól. Kazinczyné szívósan nyomoz az iratok után; Guzmicsnak, Szemerének írva említi Bártfay, Szalay, Ellinger kassai nyomdász nevét. Utóbbi ki is adott belőle folyóiratában. Kazinczy ezt a művét több mint tízszer írta át, az egyes változatokat különböző embereknek küldte meg. Hányadik átdolgozás után kutatott Török Sophie? Ezt annál is inkább kérdezhetjük, mert a katalógus a K 611-es csomóban feltüntet *Erdélyi Levelek* kéziratokat az első és a második kidolgozásban. Arról van szó, hogy mégis sikerült visszaszerezni valakitől valahogyan vagy egy másik (hányadik?) kidolgozást keresett az öz-

vegy? S miért csak egyet? Bajza és Toldy a cenzorhoz 1827-ben felküldött kéziratot rendezték sajtó alá, ez volt a keresett irat? S ők honnan jutottak hozzá? Kazinczy Gábor az 1824-es változatot másolta, s mivel ő volt a kéziratok gondozója, feltehető, hogy a gyűjteményből vette ki; ez a megőrzött vagy a visszaszerzett példány volt?

A Kazinczy-filológia tele van ilyen s számos más kérdéssel. A filológia útvesztőiben, a kéziratok szinte átláthatatlan mennyiségében felbecsülhetetlen érték az ilyenféle, tájékoztatást, áttekintést, kutatást megkönnyítő kiadvány. Ha egyszer (némi ábrándossággal elképzelve) megindulnak a Kazinczy-művek kritikai kiadásának munkálatai, ez a könyv igen nagy segítség lesz az összes szerkesztőnek, a Kazinczy-iratok leggazdagabb gyűjteményéről kapott itt igényesen, világosan tájékoztató leltárt.

Mezei Márta

NEMESKÜRTY ISTVÁN: TŰZES JÓZANSÁG. BERZSENYI DÁNIEL ÚJ MEGVILÁGÍTÁSBAN

Budapest, Szenci Molnár Társaság, 1993. 104 l.

Nemeskürty történelmi s irodalomtörténeti munkásságának fő erénye mindmáig az, hogy valamilyen oknál fogva kétféle nem érzékelt, elfeledett, netán elhalványult evidenciákra irányította a figyelmet, s ezeket aztán erőteljesen kiemelve, aláhúzva fogalmazta újra a szóbanforgó témát, lett légyen szó Mohácsról vagy a tizenkilencedik század második felének újító nemzedékéről. Ennek az eljárásnak természetesen van kockázata is: könnyen előfordul, hogy az így napvilágra került evidenciák elnyomják, homályba borítják az ismert tényeket is. Ezért elmondható, hogy Nemeskürty ilyen típusú munkái (beleértve irodalomtörténetét is) sok tekintetben a vitairat műfaji jegyeit viselik magukon, s ennek megfelelően váltanak ki vitákat.

Ezzel a művével is a beváltak látszó módszert, szerzői magatartást igazolja. Ám az a Berzsenyi-kép, amely itt kirajzolódik, csak annyiban új, amennyiben eltér attól a sehol pontosan meg nem határozott szokványos Berzsenyi-felfogástól, melynek vonásait Nemeskürty úgy rajzolja meg, hogy egyúttal játszva ki is igazíthatja. Voltaképpen közhelyeket gyűjt csokorba, az utóbbi idők, de szükség szerint a régebbi irodalomtörténet-írás megállapításaiból. Most már következhet az igazi Berzsenyi, akinek egyéniségét és munkásságát nem mindig meggyőző, ám minden esetben határozott kijelentésekkel minősíti. Pedig van figyelemre méltó hipotézise. Ilyen például a költő emlékezetes pesti látogatásának s az erről szóló, Kazinczyt tájékoztató beszámolóinak Berzsenyi